

*Кострюков Сергій Володимирович,
доктор філософських наук,
професор кафедри цивільного та господарського права
Державний ВНЗ
“Національний гірничий університет”*

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ В УКРАЇНІ (ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ)

Серед глобальних соціально-економічних проблем актуалізується енергетична проблема. Відомо, що ефективність сучасного виробництва перебуває у прямопропорційній залежності від рівня енергоозброєності праці. Але само виробництво енергії є чи найбільш екологічно небезпечним: теплові станції викидають у повітря тисячі тонн отруйних газів та твердих пилових відходів. Ядерні станції небезпечні через радіацію, а також необхідність захоронення відходів ядерного палива. Енергетика також є найпотужнішим чинником створення “парникового ефекту”. Намагання використовувати природні джерела енергії (сонячне випромінювання, вітер, припливи) поки що в Україні неефективні, тому проблема енергозбереження виходить на перший план.

Проблеми правового регулювання енергозбереження досліджувалися у працях А.Г. Бикова, О.П. Вершиніна, Д.В. Зеркалова, С.С. Зинковського, П.Г. Лахно, В.І. Логвиненка, Ю.С. Шемшученка та інших. Разом із тим, наукові дослідження зазначених вчених не вичерпали усіх проблем правового регулювання енергозбереження в Україні. Ця стаття пропонує новий погляд на проблеми правового регулювання зазначених питань.

В екологічній науці згідно закону зниження енергетичної ефективності природокористування протягом часу при отриманні корисної продукції із природних систем на її одиницю витрачається все більша кількість енергії.

Під енергоефективністю розуміється характеристика енергетичних особливостей обладнання, яка характеризує використання енергії.

Зрозуміло, що чим менше кількості енергії необхідно для забезпечення якісної роботи того чи іншого обладнання, тим вище ступінь його енергоефективності.

Так вже побудована економіка, що підвищення цін на паливо буде постійно. Необхідна стратегія енергозбереження.

Енергозбереження – діяльність (організаційна, наукова, практична, інформаційна), яка спрямована на раціональне використання та економне витрачання первинної та перетвореної енергії і природних енергетичних ресурсів в національному господарстві і яка реалізується з використанням технічних, економічних та правових методів (див. преамбулу до Закону України “Про енергозбереження”) [1].

Енергозберігаюча політика – адміністративно-правове і фінансово-економічне регулювання процесів видобування, переробки, транспортування, зберігання, виробництва, розподілу та використання паливо-енергетичних ресурсів з метою їх раціонального використання та витрачання (див. преамбулу до Закону України “Про енергозбереження”) [1].

Згідно з Наказом Міністерства фінансів України “Про визначення Пріоритетних напрямів енергозбереження” N 631 від 4 липня 2006 року [8] визначені пріоритетні напрями енергозбереження:

1. Збільшення частки альтернативних видів палива у структурі енергоспоживання:
 - 1.1. Будівництво об'єктів з виробництва альтернативних видів енергоресурсів на основі біологічної сировини (насіння рапсу, відходів деревообробки, органічних спиртів та їм подібних, відходів птахофабрик, тваринницьких та фермерських господарств тощо);
 - 1.2. Впровадження автономних геліо та вітроенергоустановок;
 - 1.3. Реконструкція та перепрофілювання діючих олійних, цукрових, спиртових та інших підприємств агропромислового комплексу на виробництво біопалива з рослинної сировини та іншого

альтернативного палива з відходів сільськогосподарського та промислового виробництв.

2. Впровадження ресурсозберігаючих технологій та підвищення енергоефективності:
 - 2.1. Впровадження технологій, що дають можливість зменшити споживання природного газу та інших традиційних видів енергоносіїв щонайменше на 10 відсотків, у першу чергу в енергоємному виробництві;
 - 2.2. Реконструкція і модернізація діючого енергообладнання (у тому числі шляхом заміни) з метою підвищення його коефіцієнта корисної дії;
 - 2.3. Встановлення приладів обліку та засобів регулювання споживання енергоресурсів;
 - 2.4. Упровадження установок комбінованого виробництва теплової та електричної енергії (когенерація);
 - 2.5. Зменшення енергоємності опалювальних печей та котлів;
 - 2.6. Встановлення котелень та теплогенеруючого обладнання, що працюють на відходах сільськогосподарського виробництва та інших альтернативних видах палива;
 - 2.7. Проведення тепломодернізації будівель;
 - 2.8. Заміна трубопроводів систем тепlopостачання на попередньо ізольовані.

На підставі ст. 3 Закону України “Про енергозбереження” [1] основними принципами державної політики у сфері енергозбереження є:

- 1) створення державою економічних і правових умов заінтересованості в енергозбереженні юридичних та фізичних осіб;
- 2) здійснення державного регулювання діяльності у сфері енергозбереження на основі застосування економічних, нормативно-технічних заходів управління;
- 3) пріоритетність вимог енергозбереження при здійсненні господарської, управлінської або іншої діяльності, пов'язаної з видобуванням,

- переробкою, транспортуванням, зберіганням, виробленням та використанням паливно-енергетичних ресурсів;
- 4) наукове обґрунтування стандартизації у сфері енергозбереження та нормування використання паливно-енергетичних ресурсів, необхідність дотримання енергетичних стандартів та нормативів при використанні палива та енергії;
 - 5) створення енергозберігаючої структури матеріального виробництва на основі комплексного вирішення питань економії та енергозбереження з урахуванням екологічних вимог, широкого впровадження новітніх енергозберігаючих технологій;
 - 6) обов'язковість державної експертизи з енергозбереження;
 - 7) популяризація економічних, екологічних та соціальних переваг енергозбереження, підвищення громадського освітнього рівня у цій сфері;
 - 8) поєднання методів економічного стимулювання та фінансової відповідальності з метою раціонального використання та економного витрачання паливно-енергетичних ресурсів;
 - 9) встановлення плати за прямі втрати і нераціональне використання паливно-енергетичних ресурсів;
 - 10) вирішення проблем енергозбереження у поєднанні з реалізацією енергетичної програми України, а також на основі широкого міждержавного співробітництва;
 - 11) стимулювання раціонального використання паливно-енергетичних ресурсів шляхом комбінованого виробництва електричної та теплової енергії (когенерації);
 - 12) поступовий перехід до масового застосування приладів обліку та регулювання споживання паливно-енергетичних ресурсів;
 - 13) обов'язковість визначення постачальниками і споживачами обсягу відпущених паливно-енергетичних ресурсів за показаннями приладів обліку споживання паливно-енергетичних ресурсів у разі їх наявності;

14) запровадження системи енергетичного маркування електрообладнання побутового призначення.

Згідно ст. 10 Закону України “Про енергозбереження” [1] метою впровадження економічного механізму енергозбереження в господарчу практику є інтенсифікація та розширення процесів енергозбереження в умовах становлення та розвитку ринкових відносин в економіці.

Завданням економічного механізму енергозбереження є стимулювання раціонального використання та економії паливно-енергетичних ресурсів, створення виробництва і широкого застосування енергетично ефективних технологічних процесів, обладнання та матеріалів.

Ст. 11 Закону України “Про енергозбереження” [1] передбачаються економічні заходи для забезпечення енергозбереження:

- 1) комплексне застосування економічних важелів та стимулів для орієнтації управлінської, науково-технічної і господарської діяльності підприємств, установ та організацій на раціональне використання і економію паливно-енергетичних ресурсів;
- 2) визначення джерел і напрямів фінансування енергозбереження;
- 3) створення бази для реалізації економічних заходів управління енергозбереженням у вигляді системи державних стандартів, які містять показники питомих витрат паливно-енергетичних ресурсів для основних енергоємних видів продукції та технологічних процесів в усіх галузях народного господарства;
- 4) використання системи державних стандартів у сфері енергозбереження при визначенні розмірів надання економічних пільг та застосування економічних санкцій;
- 5) введення відрахувань від вартості фактично використаних підприємствами паливно-енергетичних ресурсів;
- 6) введення плати за нераціональне використання паливно-енергетичних ресурсів у вигляді надбавок до діючих цін та тарифів залежно від

перевитрат паливно-енергетичних ресурсів щодо витрат, встановлених стандартами;

- 7) застосування економічних санкцій за марнотратне витрачання палива та енергії внаслідок безгосподарної або некомпетентної діяльності працюючих;
- 8) надання юридичним і фізичним особам субсидій, дотацій, податкових, кредитних та інших пільг для стимулювання розробок, впровадження патентних винаходів та використання енергозберігаючих технологій, обладнання і матеріалів;
- 9) матеріальне стимулювання колективів та окремих робітників за ефективне використання та економію паливно-енергетичних ресурсів, впровадження розробок, захищених патентом.

Джерелами фінансування заходів щодо ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів відповідно до ст. 12 Закону України “Про енергозбереження” [1] є Державний фонд енергозбереження, власні та позикові кошти підприємств, установ і організацій, Державний бюджет України, місцеві бюджети, а також інші джерела.

Для забезпечення фінансування заходів щодо ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів утворюється Державний фонд енергозбереження.

Джерелами формування Державного фонду енергозбереження є:

- * - кошти, отримані у вигляді штрафних санкцій за порушення законодавства з питань забезпечення ефективного використання енергетичних ресурсів;
- * - частина зборів за використання природних ресурсів, розмір якої визначається Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України;
- * - кошти, отримані за видачу Державним агенством з енергоефективності та енергозбереження України документів дозвільного характеру;
- * - добровільні внески підприємств, установ, організацій та громадян.

Порядок розподілу коштів, що надходять до Державного фонду енергозбереження, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Стаття 16 Закону України “Про енергозбереження” [1] наголошує, що стимулювання енергозбереження здійснюється шляхом:

- 1) надання податкових пільг підприємствам - виробникам енергозберігаючого обладнання, техніки і матеріалів, засобів вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів, виробникам обладнання для використання нетрадиційних та поновлюваних джерел енергії і альтернативних видів палива;
- 2) надання податкових пільг підприємствам, які використовують устаткування, що працює на нетрадиційних та поновлюваних джерелах енергії, альтернативних видах палива;
- 3) пріоритетного кредитування заходів щодо забезпечення раціонального використання та економії паливно-енергетичних ресурсів.
- 4) встановлення підвищених норм амортизації енергозберігаючих основних фондів.
- 5) цільових державних та інших субсидій і безповоротного асигнування на виконання пошукових науково-дослідних робіт у сфері енергозберігаючих технологій і нетрадиційних видів енергії, на виробництво та освоєння нових видів енергозберігаючої техніки та технології.

Державне управління в сфері енергозбереження здійснює Кабінет Міністрів України та уповноважений ним орган.

Державний контроль у сфері енергозбереження здійснюється Державним агенством з енергоефективності та енергозбереження України згідно з порядком встановленим Кабінетом Міністрів України.

Замість завдань енергозабезпечення кількісного розвитку, яким економіка України слідувала впродовж десятиріч, енергетика повинна перейти на енергозабезпечення сталого розвитку економіки, на що орієнтовані сьогодні розвинуті країни світу. Альтернативи цьому шляху немає.

Узагальнюваними показниками ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів країни є питомі витрати первинної енергії на одиницю валового внутрішнього продукту країни (енергоємність ВВП).

Сьогодні енергоємність ВВП України становить 0,98 кг нафтового еквівалента на 1 \$ США, тоді як в Японії – 0,2; Франції, Німеччині – 0,25; Євросоюзі – 0,27; у світі всередньому – 0,31.

Енергоємність ВВП України у 2,6 рази перевищує середній рівень енергоємності ВВП країн світу. Причиною високої енергоємності є надмірне споживання в галузях економіки енергетичних ресурсів на виробництво одиниці продукції, що зумовлює відповідне зростання імпорту вуглеводів в Україну [6].

Висока енергоємність ВВП в Україні є наслідком істотного технологічного відставання у більшості галузей економіки і житлово-комунальній сфері, незадовільної галузевої структури національної економіки і, зокрема, імпортно-експортних операцій та впливу “тіньового” сектора економіки.

За Зеркаловим Д.В. [10, с. 8-9] на даний час основними факторами зниження енергоємності промислової продукції є:

1. Формування ефективно діючої системи державного управління сферою енергозбереження.
2. Зниження рівня втрат енергоресурсів при їх видобутку, перетворенні, транспортуванні та споживанні.
3. Зниження енергоємності за рахунок впровадження новітніх енергоефективних технологій та енергозберегаючих заходів.

Також факторами зниження енергоємності промислової продукції на нашу думку є: заборона споживання енергоресурсів за відсутності приладів обліку; вирішення проблеми погашення взаємної заборгованості електроенергії; вирішення проблеми невідповідності тарифів і цін на енергоресурси витратам на їх виробництво.

За Кишко О.Б. к головним недолікам правового забезпечення діяльності в сфері енергозбереження необхідно віднести в першу чергу застарілу редакцію

Закону України “Про енергозбереження” [1] і декларативний характер Закону України “Про альтернативні джерела енергії” [2]. На законодавчому рівні не закріплені дієві механізми досягнення і реалізації задекларованих цілей і завдань [11, с. 41].

На думку Джумагельдієвої Г.Д. проблемним з точки зору стимулювання енергозбереження, на сьогодні залишається податкове законодавство, норми якого не завжди співпадають з бухгалтерським законодавством, законодавством про енергозбереження [9, с. 26]. На жаль новий Податковий Кодекс цих питань не вирішив повністю.

Слабке місце при переході енергетики до ринкових відносин було правове забезпечення регулювання, нагляду та контролю в сфері енергозбереження.

У зв'язку з цим останніми роками в Україні зроблено значний внесок у розбудову енергетичного законодавства з цього питання. Прийняті важливі Укази Президента: “Про Державне агенство з енергоефективності та енергозбереження” (№ 462 від 13.04.2011 р.) [3], “Про Положення про Державну інспекцію ядерного регулювання України” (№ 403 від 06.04.2011 р.) [4]; Постанова КМУ: “Питання Національного агенства України з питань забезпечення ефективного використання енергетичних ресурсів” (№ 412 від 03.04.2006 р.) [5]; Розпорядження КМУ “Енергетична стратегія України на період до 2030 року” (№ 145-р від 15.03.2006 р.) [6], “Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми енергоефективності на 2010-2015 роки” (№ 1446 від 19.11.2008 р.) [7], та інші.

На нашу думку для покращення ефективності роботи економічного механізму енергозбереження в Україні необхідно:

1. Розробити єдиний комплексний закон про основи енергетичної політики, а в перспективі – і Енергетичний Кодекс.
2. Провести адаптацію законодавства України у сфері енергозбереження до законодавства Європейського Союзу.

3. Для ефективного використання ПЕК передбачити прийняття Закону України “Про енергоефективність” замість Закону України “Про енергозбереження”.
4. Врегулювати на законодавчому рівні економічне стимулювання енергозбереження.
5. Збільшити державне фінансування та залучити іноземне інвестиціонування на енергозберігаючі заходи (дослідження).
- 6 Продовжити роботу над зниженням енергоємності.

Джерела та література

1. Закон України „Про енергозбереження” від 01.07.1994 р.
2. Закон України “Про альтернативні джерела енергії” від 20.02.2003 р.
3. Указ Президента України “Про Державне агенство з енергоефективності та енергозбереження” № 462 від 13.04.2011 р.
4. Указ Президента України “Про Положення про Державну інспекцію ядерного регулювання України” № 403 від 06.04.2011 р.
5. Постанова Кабінету Міністрів України „Питання Національного агенства України з питань забезпечення ефективного використання енергетичних ресурсів” № 412 від 03.04.2006 р.
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України “Енергетична стратегія України на період до 2030 року” № 145-р від 15.03.2006 р.
7. Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми енергоефективності на 2010-2015 роки” № 1446 від 19.11.2008 р.
8. Наказ Міністерства фінансів України “Про визначення Пріоритетних напрямів енергозбереження” N 631 від 04.07.2006 р.
9. Джумагельдыева Г.Д. О направлениях правового обеспечения энергоэффективности. Энергетическое право. Москва. № 2 (10), 2008.
10. Зеркалов Д.В. Правова основа енергозбереження: Довідник. – К.: Дакор, 2008. – 480 с.
11. Кишко О.Б. Перспективы развития правового регулирования энергосбережения и использования возобновляемых источников энергии. Энергетическое право. Москва. № 2 (10), 2008.